



### III МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВІЙНА І СОЦІУМ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ТА РАННЬОМОДЕРНІЙ ІСТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»

---

Захід відбувся 15 листопада 2024 р. в Кам'янecь-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка. Започаткована 2020 р. в тісній співпраці з Інститутом історії України НАН України конференція не втрачає своєї актуальності й викликає інтерес дослідників широкого кола соціовійськових аспектів середньовічної та ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи: історії воєнних кампаній, їх політичного впливу на функціонування соціумів, діяльності військово-політичних еліт, організації оборони, повсякденного життя в умовах війни тощо. Дистанційний формат спілкування учасників конференції, в якій узяли участь дослідники з України, Литви, Молдови та Польщі, не вплинув на наукову значущість конференції.

Із вітальним словом до учасників наукового форуму звернулися директор Інституту історії України НАН України акад. *Валерій Смолій* та ректор КПНУ ім. І. Огієнка *Сергій Котилів*, які наголосили на актуальності проблематики «Війна і соціум», що зумовлено не лише необхідністю глибокого осмислення минувшини, але й сучасними реаліями російсько-української війни.

*Андрій Федорук* та *Оксана Драгомирецька* (Чернівці, Україна) у своєму виступі порушили питання участі військового й політичного діяча Івана Руського в битві при Посаді 1330 р., яка значно вплинула на політичне життя Карпато-Дунайського регіону. Дослідники наголосили на відсутності однозначної відповіді на питання причетності І. Руського до гучної перемоги валаського воеводи

---

Цитування: Вашук Д., Юга О. III Міжнародна наукова конференція «Війна і соціум у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи». *Український історичний журнал*. 2025. № 2 (581). С. 244—248.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

над угорським військом, проте припускають, що окремі моменти кампанії можуть свідчити на користь безпосередньої участі та використання саме його полководницького досвіду.

*Оксана Вальонене* (Вільнюс, Литва) розкрила тему топографії і просторового розвитку замків литовської столиці у XIII—XVIII ст. Комплекс Верхнього та Нижнього замків — це політичний і культурний центр, резиденція правителів Великого князівства Литовського, який упродовж XIII—XVIII ст. зазнав значних трансформацій. До початку XVI ст. це був багатофункціональний урбаністичний ансамбль, до 1655 р. перебудований на королівську резиденцію, а після захоплення міста московським військом у 1655—1661 рр. втратив цей статус, залишившись утім важливим адміністративно-релігійним центром. За часів Російської імперії замки перестали виконувати функції державного центру, а колишню королівську резиденцію було зруйновано.

*Андрій Блануца* (Київ, Україна) у своїй доповіді висвітлив особливості дипломатичної кореспонденції під час московсько-литовської війни 1487—1494 рр. Дослідник зазначив, що посольство великих князів литовських Казимира Ягеллончика, а згодом Александра Ягеллончика, зверталось до Москви з вимогами вчинити справедливе покарання московським підданим за грабіжницькі набіги на прикордонні «українні» землі, порушувало питання переходу підданих Москви до Литви й навпаки. Литовські правителі намагалися дипломатичними методами уникнути війни.

У виступах *Валентина Константинова*, *Максима Блідари* та *Віорела Дандари* (Кишинів, Молдова) головна увага приділялася функціонуванню князівського суду, військовим прерогативам членів князівської ради за правління Стефана Великого, обов'язкам, ролі й політичному впливу у середньовічній Молдові одного з найближчих співробітників правителя — логофета. Дослідники з'ясували, що Стефан Великий попри зміцнення центральної влади змушений був спиратися на бояр, обдаровуючи їх привілеями за їхні послуги. Особливе значення в адміністративній структурі Молдавії мала посада логофета, а за Стефана він був наділений ще й військовими обов'язками.

У доповіді *Дмитра Ващука* (Київ, Україна) здійснено порівняльний аналіз початку московсько-українських війн 1500—1503 рр. та поточної, яка триває з 2014 р. Дослідник розглянув ворожу практику виправдання збройної агресії, а саме спробу Івана III використати чутки про нібито примушування його доньки Олени, дружини великого князя литовського Александра Ягеллончика, прийняти католицизм як привід до «захисту» православного населення. Литовський правитель відкинув надумані звинувачення, але це не зупинило московське військо, яке у травні 1500 р. вдерлося в північно-східні землі Великого князівства. У XXI ст. формальним приводом для агресії стала «мовна політика».

*Лариса Жеребцова* (Варшава, Польща) виступила з доповіддю щодо еволюції функцій скарбних писарів у процесі проведення Сигізмундом II Августом економічних реформ: адміністрація скарбу зазнала реорганізації, після чого, ймовірно, скарбові писарі стали королівськими урядниками, могли тримати свій

уряд довічно і призначалися великим князем. До занепаду Речі Посполитої одночасно функціонували два скарбні писарі для ведення надходжень та скарбової метрики, один — для ведення витрат. Усе це свідчило про формування скарбової адміністрації з окремими урядниками.

Сприйняття владними колами Речі Посполитої в 1560-х — на початку 1590 рр. перспектив посилення мілітарного потенціалу Війська Запорозького було висвітлене в доповіді *Олександра Юеи* (Кам'янець-Подільський, Україна). Проаналізувавши універсали королів Сигізмунда II Августа, Стефана Баторія, Сигізмунда III, а також представників владної верхівки Речі Посполитої, дослідник дійшов висновку про неоднозначність і суперечливість ситуації: з одного боку, урядовці бачили перспективу використання козацького війська у війнах з іншими державами та для «погамування українського свавільства», а з іншого — загрозу зростання політичної свідомості козацтва, самостійності Війська Запорозького, зокрема в питаннях здійснення «самовільних походів», що ускладнювало відносини Речі Посполитої з Кримським ханством і Туреччиною.

Доповідь *Владислава Безпалька* (Київ, Україна) стосувалася поширення монетно-лічильного найменування «шаг» на українських землях XVI—XVII ст. На думку автора, цей термін походить від перського слова «шагі» («належний володареві»), яким називали срібні монети в декількох східних державах. Дослідник виводить це слово від імені Шахруха, правителя з династії Тимуридів. Цей тип монет поширився у Сефевидському Ірані та в Османській імперії, а згодом через Молдавське князівство потрапив на терени України й уже у середині XVII ст. згадувався в козацьких документах для означення лічильної одиниці у 3 польських гроші та як назва монети відповідного номіналу. Під кінець століття отримав назву «української лічби» й використовувався в першій третині XVIII ст.

*Віктор Атаманенко* (Острого, Україна) розповів про українські героїко-епічні твори кінця XVI ст., які пов'язані з родиною князів Острозьких та містом Острогом. Автор звернув увагу на твори А. Римші (оповідь про похід на Москву К. Радивиля; передмова до польського перекладу «Хорографії» А. Поляка (1595 р.)), Ж. Білицького («Epicedion» 1585 р. пам'яті князя М. Вишневецького), С. Пекаліда (Ш. Пенкаль) («Про війну Острозьку під П'яткою» 1600 р.). Детально зупинився на творі «Rosprawa przygody starego żołnierza», авторство якого приписують В. Гербурту або А. Римші, висвітливши проблематику татарських нападів на Поділля, Підгір'я та Русь, початків московсько-литовських воєн, битви під Вишнівцем 1612 р., повстання М. Глинського тощо.

Об'єктом наукового аналізу *Володимира Газіна* (Кам'янець-Подільський, Україна) став твір Ю. Немирича «Роздуми про війну з московитами» («Discursus de bello Moscovitico», 1632 р.), а саме його тези: ретельно готуватися до війни; продумати способи постачання продовольства та боєприпасів для війська; добирати добрих і досвідчених вояків; використовувати слабкі місця противника, зокрема погано підготовлену піхоту. Акцентувалася характеристика військового потенціалу Московії, чисельність війська, невмотивована жорстокість московитів, а також приділялася увага певним паралелям із подіями сучасної російсько-української війни.

Цій самій праці присвячувалася доповідь *Андрія Гурбика* (Київ, Україна), який окреслив основні віхи біографії Ю. Немирича та проаналізував головні положення запропонованої ним стратегії, розповів про його бачення особливостей війни проти Московії й ролі українських земель під час воєнних дій.

*Сергій Калуцький* (Кам'янець-Подільський, Україна) схарактеризував методологічні засади українських історичних досліджень, які стосуються концепції степового фронтиру. Об'єктом наукового аналізу стали праці М. Грушевського, В. Липинського, О. Терлецького, Ю. Липи, Д. Віконської. Окремо було розглянуто студії Я. Дашкевича та І. Лисяка-Рудницького. Автор проаналізував здобутки сучасних істориків (Б. Черкас, Д. Ващук, Я. Федорук, С. Леп'явко, В. Щербак, В. Грибовський, В. Брехуненко, Д. Вирський, В. Кравченко).

Подій Смоленської війни (1632—1634 рр.), а саме участі в ній лівобережного козацтва, стосувалася доповідь *Петра Кулаковського* (Острого, Україна). Найбільш помітними стали Лубенський, Полтавський і Миргородський полки (близько 20 тис. осіб), залучені до штурмів Валуйок, Белгорода, Курська. Присутність козацьких підрозділів на Задніпрів'ї забезпечила українське населення від нападів московських військ.

Про події на Поділлі під час повстання Семена Палія розповідав *В'ячеслав Станіславський* (Київ, Україна). Доповідач дослідив ситуацію, згадану в повідомленні валаського господаря Константина Бринковяну єрусалимському патріархові Досифею II, а саме інформацію від «татар-липків із Бендер про великі збитки, завдані полякам С. Палієм, про захоплення полковником Поділля з околицями Кам'янця, за винятком самого міста». Було зроблено особливий акцент на ситуації в Кам'янці-Подільському в контексті повстання у Правобережній Україні проти Речі Посполитої 1702—1703 рр.

*Віталій Степанков* (Кам'янець-Подільський, Україна) розглянув вплив повстання 1630 р. на трансформацію козацької старшини в політичну протоеліту України. Дослідник зауважив два чинники: по-перше, усвідомлення козацькою верхівкою необхідності залучення до боротьби мешканців із різних регіонів України, головним чином селян і міщан; по-друге, звернення вищого українського духовенства до козацтва з проханням захистити православну віру. Доповідач переконливо довів, що перемога в повстанні мала значний вплив на морально-психологічний і військово-політичний стан протоеліти, яка почала відстоювати не тільки свої станові, а й національно-конфесійні інтереси.

Питання зародження української державної ідеї та роль у цьому процесі воєнних дій 1648 р. висвітлив *Валерій Степанков* (Кам'янець-Подільський, Україна). Історик наголосив, що після перших перемог під Жовтими Водами, Корсунем у гетьмана Б. Хмельницького та його найближчого оточення ще «не було задумів звільнення Русі й відродження держави», і саме це вберегло Річ Посполиту від воєнно-політичної поразки. Завдяки радикально налаштованій старшині влітку 1648 р. повстання переростає в національну революцію, метою якої стає утворення незалежної Руської (Української) держави. Після перемоги в Пилявецькій битві державницькі тенденції посилились, а особливо під час об-

логи Львова. Саме воєнні успіхи 1648 р., на думку доповідача, змінили погляди гетьмана — в першій половині 1649 р. він уже сформулював «фундаментальні підвалини української державної ідеї».

Конференція пройшла на високому рівні, відбулося обговорення складних та актуальних аспектів воєнної історії. Значущість вивчення окреслених проблем у світлі дослідження непростих, часто суперечливих процесів взаємовідносин та взаємовпливів війн і суспільств різних країн у різні епохи беззаперечна.

Надійшла / Received 30.01.2025

*Дмитро ВАЩУК*

Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)

*Dmytro VASHCHUK*

Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

*Олександр ЮГА*

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка  
(Кам'янець-Подільський, Україна)

*Oleksandr YUHA*

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (Kamianets-Podilskyi, Ukraine)